

Олег Рудакевич – доцент Тернопільського
національного економічного університету

ЗНАКОВІ ПОСТАТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ В ІДЕОЛОГІЧНИХ РАМКАХ СЬОГОДЕННЯ

Формування модерної української нації вимагає глибокого осмислення видатних постатей вітчизняної історії. Кожен із Великих українців, ставши знаковою фігурою, несе певну інформацію про ідеали та цінності народу. Але осмислення того чи іншого знаку здійснюють сучасники і усе залежить від того, якої світоглядно-ідеологічної орієнтації є інтерпретатори і яку політичну мету вони переслідують. Наприклад, Богдан Хмельницький символізує національне відродження України, націленість на розбудову суверенної держави, автокефальної церкви, встановлення рівноправних стосунків із сусідніми державами. Однак, окремі політики в постаті Б.Хмельницького вбачають перш за все прагнення українців об'єднатися з росіянами, стати під захист їхньої держави. Не дивно, що сьогодні, коли розбудовується новітня українська держава, різні політичні сили по-своєму характеризують ідеали, дії та наслідки політики Б.Хмельницького.

Високорозвинені демократії з науково-вивіреною та усталеною історичною пам'яттю періодично практикують опитування громадської думки про значимість своїх Великих, використовуючи при цьому не лише наукові засоби, а й радіо, телебачення та Інтернет. Такі заходи здебільшого відбуваються у спокійній, толерантній обстановці, без прицілу на певний політичний результат. Україна ж, реалізуючи проект “Великі українці”, здивувала світ тим, що під час голосування встановила світовий рекорд за кількістю дзвінків за героїв нації на душу населення. При чому діячі України, які постали першими у рейтингу Великих, отримали левову долю підтримки в останній день голосування, коли доступ до інформації про хід народного волевиявлення з невідомих причин виявився закритим. Нині встановлено, що за

Ярослава Мудрого впродовж місяця проголосувало біля 60 тис. осіб, а останнього дня – 550 тис. [2, с.18]. Хто і як підсобив Великому князю?

Щоб відповісти на дане питання, слід подумати: яким політичним силам це вигідно – правим, лівим чи центристським; націоналістам чи космополітам; українофілам чи українофобам? На наш погляд, у першу чергу необхідно взяти до уваги той факт, що в сучасній Україні відбуваються два тісно пов'язані й конкуруючі етнополітичні процеси: відродження української нації й етнічних меншин і формування модерної спільноти з усього населення країни. Зауважимо, що за даними перепису населення 2001 р. серед громадян України 77,40% – українців, 17,18% – росіян, 0,56% – білорусів, 0,53% – молдаван, 0,51% – кримських татар, 0,42% – болгар, 0,32% – угорців, 0,31% – румунів, 0,29% – поляків, 0,21% – євреїв, 0,20% – вірменів і решта – 2,07% – представників інших національностей.

Якою буде майбутня модерна українська нація: *етнічною*, де політично домінують українці, за що виступають крайні праві політичні сили – націоналісти (Конгрес Українських Націоналістів, ВО “Свобода” та ін.); *політичною* (яку ще називають *громадянською*), в якій визначальною є політична єдність громадян, а етнічні, етнокультурні атрибути особи функціонують лише в приватній сфері; *етногромадянською* – розбудованою на базі української культури і в якій з повагою ставляться до національних та етнічних меншин, задовольняючи їхні мовно-культурні потреби. Політичну модель націєгенези відстоюють ліберали-космополіти (Партія регіонів, партії “Віче”, “Союз” та ін.), а також комуністи-інтернаціоналісти (КПУ, ПСПУ), а етногромадянську – національні демократи (Народний Рух України, Українська Народна Партія та ін.). Особливість вітчизняних “космополітів” та “інтернаціоналістів” у тому, що вони є відвертими проросійськими силами і наполегливо намагаються офіційно надати статус головної державотворчої сили, поруч з українцями, й росіянам.

Мета статті – проаналізувати чинники, які істотно вплинули на результати голосування за видатні історичні постаті в проекті “Великі українці”

та з'ясувати стан історичної пам'яті українського народу в контексті сучасної політичної та ідеологічної боротьби.

Спочатку наведемо результати голосування за першу десятку української сотні найвпливовіших осіб (див. табл.1)

Таблиця 1

Рейтинг десяти Великих українців за результатами всеукраїнського голосування на телеканалі “Інтер” у травні 2008 р. [2, с.18]

Рейтинг	Великі українці	Дата життя	Національність	Віддано голосів, тис.	Віддано голосів, %
1	Ярослав Мудрий	бл.978 – 1054	Русич	648	40,02
2	Микола Амосов	1913 – 2002	Росіянин	322	19,88
3	Степан Бандера	1909 – 1959	Українець	261	16,11
4	Тарас Шевченко	1814 – 1861	Українець	150	9,30
5	Богдан Хмельницький	1595 – 1657	Українець	64	4,2
6	Валерій Лобановський	1939 – 2002	Українець	51	3,18
7	В'ячеслав Чорновіл	1937 – 1999	Українець	42	2,60
8	Григорій Сковорода	1722 – 1794	Українець	28	1,73
9	Леся Українка	1871 – 1913	Українка	26	1,64
10	Іван Франко	1856 – 1916	Українець	24	1,49

Отже, на першому місці в рейтингу Великих українців давній київський русич Ярослав Мудрий – володар держави імперського типу Київська Русь, а на другому – росіянин, родом з Новгородської губернії, який лише у 40-річному віці переїхав на роботу у Київ, де став творцем радянської школи кардіохірургів.

Кому ж вигідно було підняти до рівня найавторитетніших Великих українців, таких як Б.Хмельницький чи Т.Шевченко, особистість російського походження та діяча давньої історичної епохи, коли ще не було розмежування східних слов'ян на відомі сьогодні народи? Швидше всього, вітчизняним

лібералам-космополітам (насамперед, Партії регіонів) і комуністам-інтернаціоналістам – силам, які виступають за відновлення союзу з Росією, надання статусу державної російській мові та розбудову суто політичної (громадянської) нації, яка б законсервувала пострадянський етнополітичний status quo в Україні.

Підтвердженням такої точки зору є інформація авторитетних вітчизняних видань про те, що на голосування за проект “Великі українці” Партією регіонів було виділено півмільйона гривень. Цитую газету “Дзеркало тижня” від 24 травня ц.р., яка в свою чергу посилається на “Українську правду”: “Режисер Станіславський відпочиває, коли народний депутат України Табачник (а саме він представляв портрет Ярослава Мудрого у програмі С.Шустера – О.Р.) за гроші кандидата в мери Горбала відправляє сотні тисяч СМС... За словами працівників штабу (Партії регіонів на виборах голови м. Києва – О.Р.) використано дуже просту технологію – “Укргазбанк” виділив 550 тис. гривень, і за базою даних клієнтів від їхнього імені і, звичайно, без їхньої згоди, згенерувавши через комп’ютер рівно стільки “голосів”, скільки було заплановано” [2, с. 18]. Пан Горбаль оцінив цю інформацію як “явно неправдиву”.

Існує чимало висловлювань відомих вітчизняних громадських діячів та журналістів про те, що перемога Ярослава Мудрого у проекті “Великі українці” – вельми позитивний факт. Мовляв, громадяни України зачекалися мудрого правителя і авторитетного дипломата, яким був Великий князь; голосування за нього – підсвідоме прагнення консолідації суспільства, стабільності в ньому тощо. І дійсно, особистість Ярослава Мудрого, його політична мудрість та авторитет, вочевидь, не можуть роз’єднувати громадян України за етнічною та релігійною ознаками, а, навпаки, націлюють на об’єднання східних слов’ян. Однак існують й інші думки: це швидше за все підступний план проти формування в Україні національної держави, за надання державного статусу російській мові, відтворення імперської держави тощо. Так, народний депутат України, відома журналістка Ольга Герасим’юк заявила, що результати цього

проекту – лише перша серія у “сценарії” поглинання наших територій “великим братом” [2, с.18]. У депутатів із фракції «Наша Україна – Народна Самооборона» В.Ар’єва, О.Донія та інших виникла ідея зібрати 150 підписів парламентарів за створення спеціальної комісії, яка б проаналізувала процес голосування та визначення переможців, його політичні наслідки.

М. Амосов, який, як і багато інших вітчизняних академіків, має видатні заслуги перед державою. У контексті проекту “Великі українці” його постать мала б символізувати роль росіян у розбудові сучасної України. Це своєрідний прототип М.Азарова і йому подібних діячів у сучасній українській політиці. Але чи міг хтось учора прогнозувати Амосову високе друге місце в рейтингу Великих українців?

Зумовлює сумніви також “призове” місце у Степана Бандери. Бандера, безумовно, яскрава особистість, полум’яний борець за Самостійну Соборну Українську Державу у 30-50 рр. минулого століття. Однак, як галичанин, я сумніваюся, що хтось у нашому краї міг би поставити цього провідника ОУН вище Б.Хмельницького чи Т.Шевченка та й сам Бандера напевно цьому би перечив. Наявність С.Бандери під номером три у списку Великих українців за умов, коли за ним із 9,3 і 4,2 відсотками підтримки йдуть відповідно Т.Шевченко та Б.Хмельницький, може бути інтерпретовано так, що нині в Україні серед патріотичних сил верх узяти галичани, озброєні радикальною націоналістичною ідеологією. Але ж це не відповідає дійсності.

Щоб розвіяти свої сумніви та, сумніви багатьох співвітчизників щодо закономірного характеру результатів всеукраїнського голосування за Великих українців, наведу дані репрезентативного дослідження громадської думки, проведеного у 2004 р. соціологами Львова і Донецька в рамках спільного наукового проекту. Ці дані недавно опубліковані у спеціальному випуску часопису “Україна модерна” під назвою “Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні” (2007). У статті кандидата соціологічних наук Вікторії Середи “Регіональні історичні ідентичності та пам’ять” наведені порівняльні

дані про те, кого населення вважає найвидатнішими особистостями в історії України (див. табл.2).

Таблиця 2

Рейтинг 10-ти осіб, які відіграли найбільш позитивну роль в історії України, відповідно до думки респондентів у Львові і Донецьку в 2004 р. [5, с.185].

Рейтинг	Позитивні історичні постаті	Львів (у %)	Позитивні історичні постаті	Донецьк (у %)
1	Ющенко	24,4	Хмельницький	30,6
2	Хмельницький	18,2	Янукович	17,1
3	Грушевський	17,0	Шевченко	12,4
4	Чорновіл	10,6	Кравчук	9,8
5	Мазепа	5,9	Грушевський	9,1
6	Тимошенко	5,4	Сталін	5,2
7	Шевченко	5,2	Кучма	4,7
8	Володимир Великий	5,2	Ленін	4,1
9	Бандера	4,1	Хрущов	3,9
10	Кравчук	4,1	Леся Українка	3,1

Зробивши поправку на історичний момент проведення соціологічного дослідження (рік президентських виборів), і, враховуючи, що некоректно разом з історичними постатями оцінювати нині діючих політиків, а тому знявши з переліку зазначених осіб Ющенка, Януковича і Тимошенко, побачимо досить схожі результати у верхній частині порівняльної таблиці. У Донецьку і у Львові великими українцями визнані Б.Хмельницький, Т.Шевченко і М.Грушевський.

Хоч не зовсім коректно порівнювати результати соціологічного дослідження з повідомленнями в рамках телевізійної програми, але, враховуючи суспільно-політичний резонанс проекту “Великі українці” та проведену широкомасштабну інформаційно-пропагандистську кампанію, все ж співставимо результати громадської думки 2004 і 2008 року. У першу чергу виникають такі питання:

- чому в 2004 р. до видатних особистостей вітчизняної історії не потрапив Ярослав Мудрий, який цього року визнаний першим? (Цікаво, що у Львівському списку Великих присутній батько Ярослава Мудрого – святий рівноапостольський князь Володимир Великий –

хреститель Русі. Ця особистість, на наш погляд, має істотні переваги перед першою);

- чому перший президент новітньої незалежної української держави М.Грушевський не потрапив у десятку Великих за результатами голосування 2008 р.?
- чому львів'яни у 2004 р. недостатньо високо оцінили С.Бандеру (у нього лише дев'яте рейтингове місце), а донеччани зовсім не згадали М.Амосова?

Відповіді на ці запитання можуть бути різними, але очевидним є те, що визначальну роль у 2008 р. відіграли ідеологічні пріоритети та маніпуляції як організаторів телепроекту, так і організованих сил за межами телестудії.

Продовжуючи аналіз результатів соціологічного дослідження 2004 р., звернемо увагу на рейтинг антигероїв вітчизняної історії (див. табл.3).

Таблиця 3

Рейтинг 10-ти осіб, які відіграли найбільш негативну роль в історії України, відповідно до думки респондентів у Львові і Донецьку у 2004 р. [5, с.176]

Рейтинг	Негативні історичні постаті	Львів (у %)	Негативні історичні постаті	Донецьк (у %)
1	Кучма	29,7	Ющенко	23,0
2	Сталін	24,0	Тимошенко	19,5
3	Янукович	15,1	Кучма	10,8
4	Ленін	9,3	Мазепа	9,7
5	Медведчук	5,7	Бандера	9,2
6	Кравчук	4,2	Кравчук	6,9
7	Катерина II	3,5	Сталін	7,1
8	Гітлер	3,3	Гітлер	5,5
9	Петро I	3,0	Горбачов	4,2
10	Хрущов	2,4	Лазаренко	4,0

Абстрагуючись від сучасних політиків, бачимо, що ряд ключових постатей вітчизняної історії, які вважаються героями у Західній Україні, не сприймаються у Східній Україні (Мазепа, Бандера); Ленін, навпаки, вважається позитивною особистістю у Донецьку, а у Львові – ні. Сталін і Гітлер в обох списках віднесені до історичних ворогів України, хоч Сталін у Донецьку

одночасно зафіксований і як позитивна особистість (6-те рейтингове місце). Очевидно, далася взнаки радянська назва міста – Сталіно.

У цілому, списки “героїв” та “антигероїв” в обох містах свідчать про недостатню обізнаність населення з реальною історією України та підтверджують заідеологізованість історичних поглядів жителів цих українських мегаполісів. Однак, якщо не брати до уваги штучно завищені результати голосування за Ярослава Мудрого, М.Амосова та С.Бандеру, рейтинг історичних осіб, визначений у 2008 р., в основному співпадає з результатами соціологічного дослідження у Львові і Донецьку у 2004 р. Це свідчить про те, що основні цінності за які боролися Б.Хмельницький і Т.Шевченко (за суверенну Україну, українську культуру, за свободу та народовладдя) усвідомлюються та підтримуються населенням сучасної української держави, навіть на її географічних полюсах. А це означає, що жодній політичній силі не вдасться вивести суспільство на хибний шлях формування модерної української нації. Вона має бути українською не лише за назвою, але й за суттю і змістом. У іншому випадку втрачається сенс її суверенного існування.

Завершуючи аналіз, звернемо увагу на ряд питань, які слід мати на увазі в процесі формування історичної пам’яті та національної культури українського соціуму. По-перше, слід забезпечити належний рівень дослідження і пропаганди об’єктивних (наукових) знань про історію українського народу. При цьому увагу необхідно приділити висвітленню не лише суто політичних, а й соціокультурних явищ і процесів, персоніфікації історії. За цих умов кожна позитивна історична особистість постане як символ українського патріотизму, а її історичний шлях – взірець служіння народові й державі. У цьому контексті заслуговує на увагу пропаганда визначних історичних постатей у виданні “Сто великих українців” [4] і ряді радіо- й телепередач такого ж спрямування. Нині не лише у загальноосвітніх школах, а й у вищих навчальних закладах повинен викладатися повноцінний курс історії України і відповідного регіону. Він має

бути органічно вписаний у всесвітню історію і піднятий до рівня сучасних досягнень історичної науки.

По-друге, новітня українська історія та перипетії з реалізацією проекту БіБіСі-2 щодо “Великих” на вітчизняному телебаченні засвідчують, що в державі йде гостра політична та ідеологічна боротьба за те чи інше тлумачення історії українського народу. До цього причетні не лише доморощені політики, а й зарубіжні структури. Показовим тут може бути такий факт. Перебуваючи у листопаді 2006 р. в Донецьку на науковій конференції, автор статті зіткнувся з фактом добре організованої пропаганди спотвореної історії України та її діячів. Мова йде про масовий розпродаж книги О.Бузини “Тайная история Украины-Руси” (2006), у тому числі у вузах Донецька. У цьому лукавому хитрописанні довірливий читач “відкриє” для себе, що “насправді” назва держави “Київська Русь” вигадана історикими, а галичани – неслов’янського походження, Ярослав Мудрий – “покровитель кілерів”, Катерина II не зруйнувала Січ, а відновила її, Т.Шевченко – російський письменник, а М.Грушевський із-за кар’єрних мотивів фальсифікував історію Русі [1]. І ця писанина анотується як “перший за п’ятнадцять років незалежності погляд на українське минуле з точки зору факту, а не міфу”.

Коли на згаданій конференції (а тема її “Соціальна ідентичність у сучасному світі”) академіку, директору Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України Мирославу Поповичу задали питання: як у суверенній державі може відкрито здійснюватися підрив української національної ідентичності? – відповідь була така: у нас свобода слова і друку, а щодо творінь Бузини, думаю, за ними стоять певні політичні сили, а також ФСБ Росії.

Привільно почуває себе антиукраїнська книга і в сусідньому Луганську. Тут у 2005 р. 10-ти тисячним тиражем вийшла у світ книга “Тарас Шевченко – крестный отец украинского национализма”. Її автори – “фахівці” різного профілю – М.Греков, К.Деревянко та Г.Бобров, огульно звинувативши українського народного поета в усіх смертних гріхах, “доказують”, що

Шевченко воював проти української культури (четвертий розділ цього видання так і називається: “Шевченко против украинской культуры” [3, с. 139-195]). Питається, як же поет за таких обставин може бути хрещеним батьком українського націоналізму?

На наш погляд, академікам М.Поповичу, М.Жулинському, В.Смолію та іншим, які очолюють відповідні наукові інститути Національної академії наук України слід підняти наукову громадськість на належну відсіч фальсифікаторам вітчизняної історії та культури. А то може статися так, що якийсь Бузина, розправившись з академіком Грушевським, візьметься за нині діючі академічні світила.

І ще один важливий момент. Нам, українцям, слід усвідомити, що успіх справи – у добре налагодженій організації. Треба хотіти й уміти організовуватися навколо своєї ідеї чи національного героя. Мова йде не про оплачені оптом SMS чи маніпуляції з сервером, а про ініціативу і почин широкого народного загалу, про відданість справі. Значною мірою резонними нам видаються слова, висловлені С.Шустером після реалізації телепроекту. “Ми, - зауважив журналіст, - дістали певний портрет країни, який, на жаль, не об’єднується сьогодні навколо постатей Тараса Шевченка, Івана Франка чи Лесі Українки – тих, про кого ми думали як про явних переможців... Навколо них немає ні політичного, ні соціального, ні культурного, ніякого іншого об’єднання. Чому я це кажу? Просто я бачу навколо Степана Бандери політичне об’єднання” [2, с.18].

Отже, мова йде про відсутність дієвого громадянського суспільства, розбудова якого набуває нині статусу актуальної національної ідеї. Саме політичний та ідеологічний плюралізм і народна самоорганізація, як важливі засади демократії, допоможуть подолати однобоке трактування вітчизняної історії та вкоротити “довгу тінь навички ідеологічного мислення” (Б.Цимбалістий) – одну з основних вад вітчизняної політичної культури.

Література

1. Бузина О. Тайная история Украины-Руси. – К.: Довіра, 2006. – 319 с.
2. Вергеліс О. “Великі українці”: зачароване кохання // Дзеркало тижня. – 2008. – 24 травня. – С.1,18.
3. Греков Н.А., Деревянко К.В., Бобров Г.Л. Тарас Шевченко – крестный отец украинского национализма. – Луганск: Виртуальная реальность, 2005. – 268 с.
4. Сто великих українців. – К.: Вид-во Арій, 2007. – 496 с.
5. Sereda V. Regional Historical Identities and Memory // Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні / Спец. вип. часопису “Україна модерна”. – Київ-Львів: Критика, 2007. – С.160-209.

Опубліковано: Рудакевич О. Знакові постаті вітчизняної історії в ідеологічних рамках сьогодення / О. Рудакевич // Бористен. – 2008. № 7. – С. 16-18.